

משא ומתן

מהדורת וויינרעב
גליון שבועי
אחרי | תשע"ו

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון קס"א

פסקי דינים

דיני שכירות פועלים (ט')

רב חיים קאהן שליט"א

התחייבות לשלם עם נכס

כתבו הפוסקים שדעת הפועל בסתם שהמעביד ישלם את המשכורת במעות מזומנים, ועל דעת

כן השכיר עצמו. לפיכך חייב המעביד לטרוח לשלם את המשכורת במזומנים אפילו אם לא

התחייב על זה בקניין. ברם, הראשונים דנו מהו החיוב של מעביד שסיכם עם הפועל לשלם לו את המשכורת עם איזה נכס, הן

קרקע או מטלטלין, מבלי שיעשה קנין מיוחד לחייב עצמו על זה.

בדיון זה יש לחלק בין ייחוד את הנכס שישלם בו, כגון שאמר שישלם את המשכורת עם החפץ הזה, לבין האומר בסתם שישלם עם

איזה חפץ אבל לא ייחד את החפץ שישלם בו.

התחייב לשלם בנכס זה

אם אמר המעביד שישלם עם נכס זה, יש שכתב שבזה קונה הפועל את הנכס בעבודת השכירות³, אבל יש שכתבו - וכן כתב הרמ"א

- שאינו קונה את החפץ ורק מתחייב בדמיו⁴.

יש שכתב שאם בשכר העבודה ייחד לו חפץ, קנה את החפץ כדין הקונה מטלטלין בקנין כסף, שדינו הוא שאינו קנין גמור אבל

החוזר בו חייב במי שפרע⁵, ואע"פ שלא קנה לגמרי דינו כאפותיקי מפורש שאם נפסד החפץ

אינו יכול לגבות מנכס אחר מלבד האפותיקי⁶, ולכן אם נשרף החפץ ההפסד של הפועל⁷.

בביאור הדבר יש לפרש שעבודת השכירות של הפועל היא כמו כסף⁸. ולפי האמור, אם ייחד

לו קרקע בשכר העבודה, קנה את הקרקע כדין קרקע שנקנה בקנין כסף⁹.

לעומת זה יש שחילקו בזה על פי הכלל שחיוב שכירות ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף,

כלומר, שחיוב דמי השכירות הוא מיד על כל פעולה שעושה הפועל במשך העבודה אע"פ

שלא נגמרה עדיין כל המלאכה ומעתה נעשו דמי השכירות למלווה שאינו קונה בו החפץ,

ועל כן כשנשכר לעבודה שפעולה האחרונה אין בה שווי פרוטה, לא קנה החפץ בקנין כסף

אפילו למי שפרע¹⁰, ורק בעבודה כגון שדכנות שעיקר העבודה נעשית עם גמר הפעולה, שווה

הפעולה בסוף שווה פרוטה, ואם ייחד לשדכן את החפץ ביד טרחתו קנה השדכן בקנין כסף¹¹.

התחייב לשלם בנכס סתם

לעומת זה, אם המעביד לא ייחד את החפץ ורק התחייב בסתם לשלם עם חפץ, הואיל ולא

ייחד את החפץ יכול לשלם במעות את שווי החפץ¹². ויש שהסתפקו בעיקר החיוב, היות שגוף הדבר לא נקנה בטלה הפסיקה, ולכן

הדין נותן שישלם כפי שישומו הבי"ד את שווי הפעולה¹³.

התחייב לשלם שטר חוב

מעביד שיש לו שטר חוב על אחרים וייחד לפועל לשלם לו את המשכורת בשטר זה, לא קנה הפועל את השטר והברירה ביד

המעביד לתת לפועל את השטר חוב עצמו או לשלם לו מעות כפי מה ששווה למכור¹⁴. יש שחילק שאם בגמר העבודה השטר

חוב עדיין מחוסר גובינא, אזי חייב לתת רק מה ששווה למכור, אבל אם כבר גבה את החוב חייב לתת לפועל כפי מה שגבה¹⁵, ויש

שכתב שכן הדין אם שכרו לעשות פעולות לקיים את השטר ולהביא את השטר חוב לגובינא וישלם לו חלק משווי השטר, שאז

צריך לתת מה ששווה בשעת גמר הפעולה אבל לא כפי ששווה בשעת גביית החוב¹⁶, אבל יש שכתב שבזה נעשה הפועל לאריס

בגוף השטר, דהיינו שותף ברוחו, ונוטל חלקו כפי שיגבו אחר כך את החוב¹⁷.

התחייב לשלם בדבר שלא בא לעולם

הבטיח המעביד לשלם לו בדבר שעדיין לא בא לעולם, וגמר הפועל את העבודה לפני שהבטיח לתת לו בא לעולם, נחלקו

הפוסקים. יש שכתב שחייב לשלם כפי השווי כשיבוא לעולם¹⁸. ויש שכתב שחייב לשלם רק כפי השווי בשעת גמר העבודה שאז

הוא שעת פירעון השכירות¹⁹.

זמן השכירות

נכון שיקבעו ביניהם את משך זמן השכירות, ויש סוברים שאסור להשכיר עצמו ביותר משלוש שנים באופן שכל הצטרפותו על

המעביד²⁰. לא פירשו לכמה זמן נשכר ואין מנהג ברור בדבר, יש שכתב שדינו תלוי במחלוקת הפוסקים במי שחייב עצמו לזון את

חבירו ולא קבע זמן, האם החיוב הוא לכל חייו של הניזון או שצריך לו, או שהחיוב הוא לשנה אחת²¹. אבל יש שכתב דבשכירות

פועל לכו"ע המשמעות ששכר אותו לזמן שצריך לו²².

[1] ש"ך סי' של"ב ס"ק י"ח ע"פ ר"ן ע"ד דף ל' מדפי הרי"ף. פרטי דין זה התבארו בגליון הקודם מס' ק"ס. [2] וראה עוד גליון הנ"ל. [3] תשובת מהר"ם סי' קס"ה הובא בקצות סי' של"ב ס"ק ד' שקונה גוף החפץ בשכירות דשכירות קונה, והקצות תמה עליו בזה דהא שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, אבל עיין חזו"א י"ד סי' ע"ג ס"ק ג' ביאור דבריו. [4] רא"ש מס' ע"ז פרק ה' סי' ב' ור"ן שם דף ל' מדפי הרי"ף וכן פסק הרמ"א סי' של"ב סעיף ד'. [5] ראה נתיבות סי' ר"ג ס"ק ז' שבלשון המשך ההערות בעמוד ב' המשך ההערות בעמוד ב'

מעשה שהיה

חמץ שעבר עליו הפסח

הרב אריה ליכטנשטיין

הרבנית
ראטטענבערג
התרווחה לה
על הכסא

בסלון ביתה, סוף סוף היא רשאית לתפוס לעצמה מנוחה קטנה.

במוחה חלפו מראות מהשבוע שעבר, בימי חג המצות, בו היה ביתה למרחקה. מידי כמה דקות הופיעה משפחה אחרת מיוצאי חלציהם של הרב ראטטענבערג והרבנית. ב"ה, זרע ברך ה'.

גילם הלא צעיר של הרב והרבנית נתן כבר את אותותיו על גבם שמעט כפוף נהיה. לא קל בגילם המתקדם לעמוד ולשרת גדוד של עשרות נכדים, בלע"ה.

- אין דבר. נוכל לנוח אחר מאה ועשרים - חשבה לעצמה כשחיוך על פניה בזכרה את פעלוליו של מוישי התינוק ואת אמרותיו השנונות של חיים בן השש וכו' וכו' - אין הנאה כמו נחת יהודית אמיתית...

בעודה סוקרת במבטה את החדר נחו עיניה על חבילת דפים שעמדו על אדן החלון הגבוה - מעניין. מה הם אלו הדפים? - חשבה תוך כדי שקמה ממקומה לבדקם.

כשפתחה את הדפים חשכו עיניה. היו אלו הרשאות למכירת חמץ של מספר אברכים מקהילתו של בעלה הדגול. כנראה שהדפים נשכחו בבית ולא נמסרו לגוי במכירת החמץ.

היא אצה לחדרו של בעלה - זו בעיה דחופה - הרהרה בלבה והרשתה לעצמה להפריע לו מלימודיו.

היא הגישה לבעלה את הדפים באין אומר ודברים.

- נראה לי שעלינו להודיע בדחיפות למשפחת קאופמאן שלא ישתמשו בבקבוקי הוויסקי שנותרו בביתם בפסח. הם לא נמכרו לגוי ודינם כחמץ שעבר עליו הפסח' (עיין שערי תשובה סימן תמ"ב ס"ק' ובמשנה ברורה שם ס"ק' וסק"ד)!

- הוסיפה לאחר כמחצית הדקה, בעוד הרב ישב תפוס בשרעפיו.

ישיבת 'בין הזמנים'. עשרות בחורים ישבו רכונים על מקומותיהם ולמדו בהתמדה. בעוד יומיים יחל זמן הקיץ בכל הישיבות, והכל החלו בהכנת הסוגיות לזמן החדש. גם שלמה ומשה, שני האחים לבית רובינשטיין, היו שם.

ברגע של הפוגה מהלימוד, הם שוחחו מעט על החג בביתם.

ענגנו
בנופש

בבעלותי בית נופש, שבכל מהלך ימות השנה אני משכיר אותו לאחרים לתקופות קצרות. לאחרונה, שכר אותו אחד למשך שבועיים. לאחר ששהה בו שבוע אחד, היה עליו לעזוב את המקום ולחזור לביתו. הוא שילם לי עבור כל השבועיים, כפי שסוכם מראש. למזלי, עוד באותו היום מצאתי שוכר אחר, ששכר את הבית למשך אותו השבוע.

שאלה: האם עלי להשיב לשוכר הראשון את השכירות של השבוע השני, מאחר שכבר קיבלתי זאת מאחרים?

תשובה: שכירות בית, נחשבת בעצם לקנייתו למשך זמן זה. על כן, השוכר חייב לשלם לבעלים עבור כל התקופה ש'קנה' מהם, אף אם לא נשתמש בכולה. עם זאת, השוכר אינו יכול למנוע מהבעלים להשכיר את הבית לאחרים כשאנו שם, מאחר ואינם חפצים שבינתם יהיה נטוש (רמ"א - חושן משפט, סימן שט"ז סעיף א').

אלא שנחלקו הפוסקים מי מקבל את מעות השכירות של השני, הבעלים או השוכר. יש מהפוסקים שכתב שאם השוכר הראשון שילם כבר את מחיר כל התקופה לבעלים, שוב אין השוכר הראשון יכול לבקש את מעות השכירות של השני. אך כל זמן שעדיין לא פרע, ישמשו מעותיו של השני כפירעון בעבור הראשון וינכח סכום זה מחובו (סמ"ע שם סק"ג). ההיגיון שבדבר, כאשר השוכר הראשון עדיין לא שילם, הרי שעדיין לא ניתק את עצמו מהבית ורוצה לעמוד בשכירותו. מה שאין כן, אם כבר שילם ועזב, הרי שאין לו עוד מאומה בבית (אגרות משה - חושן משפט, חלק א' סימן ע"ד בביאורו לשיטת הסמ"ע).

אך אחרים נחלקו וסוברים שאף אם הראשון פרע כבר שכירותו, מכל מקום המעות שבאו מיד השני שייכים אליו. שהרי הבית ברשותו הוא לתקופה זו (בית יוסף - חושן משפט, סימן ש"ב וקצות ונתיבות סימן שט"ז סק"ב). למעשה, הוא ספיקא דדינא ויחלקו המעות ביניהם (אגרות משה שם).

גם בנידון דידן, מאחר וכבר שילם על שני השבועות ועזב, הרי שבאנו למחלוקת הנ"ל, והיות שכבר מוחזק המשכיר במעותיו יכול להחזיקם לעצמו. יש להדגיש, אם בהסכם השכירות נאמר שהשוכר אינו יכול להשכיר לאחרים את הבית, יש מקום לומר שכל המעות יכלו לבעלים, שאין לשוכר הראשון שום זכות וכוח בשכירות השניה (עין נתיבות שם ופתחי תשובה סימן שט"ז סק"ב).

המשך ההערות מפסקי דינים

שיקנה החפץ בשכר מלאכתו קונה ע"פ למי שפרע, ורק באומר 'אתן לך החפץ' דהיינו 'קנין אתן' שאינו מועיל, ומפני שלא קנה הרי זה כמי שלוח מעות לשלם עם חפץ שיכול לסלק בדמים (ועל זה קאי הרמ"א הנ"ל). [6] דאם סי' קי"ז. [7] נתיבות בסי' של"ב ס"ה ה' וחולק בזה על הקצות שם ס"ק ד' ובערוך השולחן סעיף י"א כתב שני הדעות. [8] ראה שו"ת מהרי"ט ח"א סי' כ"ב ד"ה ואיכא למידא, שהנחת הפעולה כמו כסף, וכן מבואר בקצות סי' ר"ג ס"ק ד', אבל החזון איש חו"מ ליקוטים סי' ס"ק ד' תמה על זה. עיי"ש. [9] גליון מהרש"א על הרא"ש הנ"ל ע"פ מהרי"ט הנ"ל. [10] עיין קצות ס"ק ד', וכן כתב המחנה אפרים שכירות סי' י"ד, ובדברי משפט ס"ק א'. [11] מחנה אפרים הנ"ל, ועיין מנחת פתים שם. [12] ר"ן שם, וכן פסק הש"ך שם ס"ק י"ח. [13] רשב"א ע"ז ס"ג א' וכ"כ הריטב"א שם בשמו, שצריך להתיישב בזה, וע"ע במל"מ הל' איסורי מזבח פרק הל' י"ג על המהרי"ט הנ"ל שכתב כן, ובחיידושי חת"ס ע"ז שם וצוין במשפט שלום לסי' של"ב סעיף ד', ועיין שו"ת אמרי יוסף ח"א סי' צ"א. [14] תרומה ד' סי' ר"ל הובא בסמ"ע ס"ק י"ב ושו"ך ס"ק י"ט (ומוכח מזה דס"ל דלא בטלה הפסיקה ראה הערה 13). אבל הפועל לא קנה את השטר בלי כתיבה ומסירה כסי' ס"ו סעיף א'. [15] ערוך השולחן שם סעיף י"ב. [16] נתיבות ס"ה ה'. [17] ערוך השולחן שם. [18] קצות ס"ק ו'. [19] נתיבות ס"ה ה'. [20] דאם רמ"א סי' של"ג סעיף ג' ע"פ המרדכי ב"מ סי' תנ"ט ופתחי תשובה ס"ק ו' משר"ת חת"ס חו"מ סי' ס"ס קע"ב בביאור דברי המרדכי, ובחלק א"ח סי' ר"ו כתב שיש נוהגים בחמש שנים אבל כתב (בחלק חו"מ הנ"ל) שהתוס' ב"מ י"א ד"ה כ', חולקים ע"ז ובהנהגות אמרי ברוך על הרמ"א שם הוסף דלפי מה שפסק הרמ"א בסו"ס ה' שאין לבעה"ב קנין הגוף בפועל, אין הלכה כן, וע"ע בש"ך ס"ק ט"ו דבענין ביותר שאין לו אפילו כסות מותר אפילו ביותר. ועיין ערוך השולחן סעיף י"ד, ט"ו. [21] פתחי תשובה סי' של"ג ס"ק ג' משר"ת מים חיים חו"מ סי' י' ע"פ ברמ"א סי' ס' סעיף ג' שכתב לפי הרשב"א חו"מ סי' ה' ללולל או כל זמן שצריך משמע ולפי שו"ת הרא"ש כלל ו' סי' י"ח לשנה אחת במשמע, ועיין סמ"ע ושו"ך שם שתלוי אם התחייב בשעה שנצרך לחברו. [22] שו"ת אגרות משה חו"מ סי' ע"ה, ועיין חזון איש ב"ק סי' כ"ג ס"ק ב'.

- השנה זה היה נראה שמשמש היה קשה להורים. אני לא יודע למה יותר מבכל שנה, אך זו המציאות...
- אכן. מזל שכבר התבגרנו ואנו יכולים לעמוד לעזרתם.

- אתה תפסת לעצמך את תפקיד מוכר החמץ, אה... איך ההרגשה לשבת עם רב הקהילה ולמכור את החמץ?

נשימתו של משה נעתקה - מה פתאום! בסוף לא מכרתי את החמץ לרב. אתה אמרת שאתה רוצה לעשות זאת!

- לא נתכוונתי לרגע לקחת ממך את המינוי המכובד! ציינתי שאני רציתי לעשות זאת ותו לא! השניים לא ידעו את נפשם. הם גילו עתה שהחמץ שבבית הוריהם לא נמכר לגוי כדת וכהלכה. אביהם לא טרח לברר מי מהם ילך לעשות זאת והתפקיד נפל בין השלחנות, וכמאמר חז"ל (עירובין דף ג' ע"א) 'קדירא דבי שותפי לא חמימא ולא קריא'...

- לכאורה יש כאן דין של 'חמץ שעבר עליו הפסח! חכמים אסרוהו בהנאה!
- אבל כל דין 'חמץ שעבר עליו הפסח' שאסור הוא משום שחכמים קנסו את בעליו (פסחים דף כ"ט ע"א). גם במקום שוגג או אונס שייך לקנסו?

- ניתי ספר ונחזי!
הם פתחו שלחן ערוך - אורח חיים בסימן תמ"ח (דין חמץ שעבר עליו הפסח) ועל אתר שאלתם באה על פתרונו, לכאורה.

זה לשון המחבר (שם סעיף ג'): 'חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה, אפילו הניחו שוגג או אונס'.

- לכאורה אין כאן מקום לדיונים. עלינו להודיע בבית, שאסור להשתמש בכל החמץ שצריך היה להימכר ולא נמכר, ונותר ברשות טאטי בכל הפסח!

- איני בטוח. אולי כל דברי המחבר נסובו על מי שגם לא ביטל את החמץ.
אך חמץ מבוטל שנותר בבית, מהיכי יתתי לאסרו בכלל? על מה נקנסו את בעליו? הרי אינו עובר על שום איסור מדאורייתא מאחר שביטל את החמץ!

ראשית כל, יש לדון אם חמץ שהיה בדעת בעליו למכור ונאנס ולא מכרו, האם מכל מקום הביטול שעשה לחמץ חל גם על חמץ זה.

ומצאנו שנחלקו בכך הפוסקים (עיין ארץ צבי - חלק א', סימן פ"ד שהאריך בשיטות). יש שכתבו שאף חמץ שבדעתו למכרו, מועיל עליו הביטול. אך אחרים נחלקו ולשיטתם כל שבדעתו היה למכרו, לא הועיל בו כלל הביטול.

אף אם נסמך על השיטות שהביטול הועיל, עדיין יש לדון בדברי המחבר שאסר חמץ שהניחוהו בעליו באונס, כל דבריו אמורים גם בחמץ שבעליו ביטלוהו ורק לא מכרוהו. האם גם בכזה אופן אסור לאחר הפסח משום 'חמץ שעבר עליו הפסח'.

בביאור הלכה על אתר מביא שנחלקו בכך הפוסקים. יש שסבירא להו שכל דינו של המחבר שאסר מי שהניח חמצו בפסח בשוגג, מיירי רק כאשר גם לא ביטלו. אך מי שביטל את חמצו, שמדאורייתא די בכך, שוב חכמים לא קנסוהו משום 'חמץ שעבר עליו הפסח'.

אך אחרים נחלקו וסבירא להו שרובן גזרו על חמץ שעבר עליו הפסח אפילו במקום שבעליו ביטלו את חמצו ושוב אינו עובר עליו מדאורייתא.

להלכה, הכריע שם המשנה ברורה שיש לסמוך לכתחילה על המתירין במקום שיש הפסד מרובה. וכיון דכך, לכאורה היה נראה מקום לאסור החמץ שבשני המעשים אין בכך הפסד מרובה, אלא שעדיין יש מקום לדון.

האם דברי המחבר שאוסר מי שהניח חמצו באונס, מדובר בכל מקרה אונס. או שמא באונס מוחלט שכלל לא היה עליו להעלות בדעתו, אין הדברים אמורים והחמץ מותר.

במשנה ברורה שם (סק"ח) הביא מה שדנו הפוסקים אודות ישראל שהניח בערב הפסח דגן ביד עכו"ם שיטחן אותם בחיים שלו בעבורו. נתעכבו הדברים והעכו"ם לא עשה זאת לפני החג. בתוך החג, הלך הנכרי וטחן את הדגן ואפה מהקמח פת חמץ והביאה לישראל.

ועתה יש לדון האם יש לפת זו דין חמץ שעבר עליו הפסח, שהרי היתה ברשות הישראל ובבעלותו בתוך החג.

וכתב על כך בבית מאיר (אורח חיים, סימן תמ"ח סעיף ב') להתיר פת זו אף באכילה לאחר הפסח. כל מה שאסר המחבר הניח חמצו אף אם היה אונס, היינו דווקא אונס שהיה עליו להעלות בדעתו. בכהאי גוונא אסרוהו חכמים.

אך אונס שלא היה על הישראל להעלות כלל בדעתו, וכגון כאן שהגוי טחן את הדגן והכין מהקמח פת לישראל, בכהאי גוונא הוא אונס דלא הוי ליה לאסוקי אדעדיה ומותר לאחר הפסח.

מכאן הכריע מרן הש"ט הלוי' צ"ל להתירא במקום שהרב שכח מספר הרשאות ולא מסרם לגוי. הרי לגבי בעלי החמץ אונס גמור הוא זה, שלא היה עליהם להעלות בדעתם שהרב ישיכח כזאת ד'חזקה שלח עושה שליחותו' (קובץ מבית לוי - ניסן תשס"ו, עמוד י"ג הערה א').

למעשה: במקרה הראשון, מותר להשתמש בחמץ לאחר החג.

במקרה השני, קשה להגדיר שכחה ואי הבנה כזו כאונס גמור דלא הוי ליה לאסוקי אדעתיה ויש להחמיר (ואף אם רבה של אותה קהילה הוסיף בשטר המכירה שמוכר בעבור כל מי שרוצה למכור ונטרד ושכת, יש שהחמירו. עיין פסקי תשובות סי' תמ"ח אות כ"א).